

UMJETNIČKI DIGNITET I DRUGE OSOBITOSTI HRVATSKE USMENE LIRIKE

ZLATNA KNJIGA HRVATSKE NARODNE LIRIKE. Sastavio Krešimir Mlač, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1972.

I.

Iako su u nas antologijska i hrestomatijska izdanja redovna pojava, zbog toga što se u pozitivnom smislu po mnogočemu razlikuje od dosadašnjih, »Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike« ipak je iznimna. Ona je čak i u momentalnoj poplavi antologija i zlatnih knjiga raznih književnosti i još varijabilnijih književnih oblika pokazala da je hrvatskoj sredini prijeko potrebna. A to se pak – dužan sam reći – ne bi moglo kazati i za sve ostale ovakve i slične naslove koji su se pojavili u posljednje vrijeme.

Poslužit ću se ovdje metodom digresije i reći da je u toku zadnjih nekoliko mjeseci izišlo u Zagrebu više zlatnih knjiga, antologija i hrestomatija; i dok ovo pišem, neka su djela istoga ili sličnoga karaktera upravo u tisku, pa možemo očekivati da će njihov broj uskoro biti osjetljivo veći. A to je pravi luksuz za hrvatsku kulturu danas. Evo i zašto!

Nema sumnje da su antologije svih književnih oblika uvijek potreb-

ne i da bi njihov izlazak trebalo – dakako, ako to umjetnički kriterij opravdava – s najvećim zadovoljstvom pozdraviti. Ali ako nam je poznato da Hrvatskoj manjkaju mnoge knjige – znanstveno-teoretske, stručne, monografske, beletrističke i druge – za kojima vapi ova sredina kao za kruhom nasušnim i ako imamo na umu činjenicu po kojoj određeni pojedinci – a oni su već uzeli prvenstvo u ovakvu poslu – priređivanjem antologijskih i hrestomatijskih izdanja na relativno jednostavan način stječu vlastiti probitak i tako izdavačima oduzimaju prostor koji bi mogli i trebali iskoristiti za djelotvorniju izdavačku politiku, onda postaje jasno da su, u situaciji u kakvoj jesmo, antologije više promašaj negoli prilog nacionalnoj kulturi. Od antologija, hrestomatija i zlatnih knjiga koje su objelodanjene u toku zadnjih godinu-dvije, tek poneka ima svoje puno opravdanje. Među takve koje nisu tek puko ponavljanje i variranje antologijskih izdanja, već koje imaju i svoja drugačija značenja za narod kojemu su namijenjena, odnosno koje su pre-

rasle uobičajeni antologijski karakter, spada i *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. I ona je dobar primjer za to kako bi u sadašnjoj kulturnoj situaciji antologije trebalo izdavati samo iznimno, odnosno na kakve antologije bi se eventualno trebalo orijentirati. To, ponavljam, ne znači da nam i druge antologije koje su upravo izišle ili će uskoro izići, nisu dobro došle; samo nastojim povući crtu između onoga što je hrvatskoj kulturi trenutačno *potrebno* i onoga što je hrvatskoj kulturi *prije-ko potrebno*. Već je gotovo postala krilaticom misao po kojoj: ako se u stanovito vrijeme u Hrvatskoj počmu izdavati brojne antologije, onda to više označuje krizu kulture negoli kulturnu zrelost, više nemoć na području kulture negoli kulturni rast. Možda je čak broj antologija koje se sada na knjižarskom tržištu nalaze i realan, možda je čak i ispod stvarnih potreba. Ali što je s knjigama drugih vrsta? Antologije, zlatne knjige i hrestomatije zauzele su gotovo sav prostor u izlozima zagrebačkih knjižara. A to zabrinjava.¹

No, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike* bila je zaista prijeko potrebna i pojavila se u krajnjem trenutku. Uostalom, to je i bio jedan od poticaja sastavljaču. Evo što on kaže na stranici 370.:

»No kad se ima pred očima ono golemo mnoštvo pročitanih pjesama od kojih je nastao ovaj izbor te činjenicu da taj izbor sadrži relativno malen broj pjesama, jer često nije bilo moguće zbog prostora donijeti ni sve najkarakterističnije ni najljepše pjesme, onda je očito da treba izdati što prije i više antologija pjesama određenih sadržaja (kao npr. svadbenih, vinskih, dječjih i sl.) iz

tog neizmjernog blaga, koje su književno dobro hrvatskog naroda, premalo poznato, a odviše vrijedno da bi se i u budućnosti moglo na njega zaboravljati. Sigurno je, da smo imali više takvih izbora, rađenih na posve umjetničkom a ne stručnom ili nazovi stručnom kriteriju, hrvatska narodna lirika bi bila i poznatija i više cijenjena barem među intelektualcima vlastitog naroda. Široki slojevi tu pjesmu ne samo cijene i poštuju, nego je još uvijek njeguju«.

Očito da je Mlač u pravu kad kaže da je zanimanje za usmenu lirsku pjesmu, a ja bih dodao i za cjelokupnu usmenu književnost, u neposredno proteklom vremenu, posebno među intelektualcima bilo opalo, a što ova književnost nije zaslužila; naime, hrvatski intelektualci nisu zaslužili – pokušavam problem preokrenuti – da im se skrece pažnja na manje ili pak dalje vrijednosti. Od nekad kad se njezin umjetnički dignitet i previše isticao, tj. od romantičarskih zanosa, došli smo bili dotle da se pristup njoj sveo tek na užu krug stručnih proučavatelja. Izvan toga bila je zanemarivana i potcjenjivana. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike* pojavljuje se u trenutku kad se ipak daje naslutiti da se šire zanimanje za usmenu književnost počelo ponovno javljati, od-

¹ O *Zlatnoj knjizi hrvatske narodne lirike* napisano je tek nekoliko osvrtu, o zlatnim knjigama nekih književnih oblika drugih i dalekih naroda puno više i još u centralnom tisku. Nesumnjivo da su ove druge zlatne knjige za opće i kulturno hrvatsko trajanje dalje i osim estetskoga karaktera za nas bez izrazitih dodatnih značenja. Ipak im preko sredstava informiranja dajemo primarno značenje.

nosno kad se počela uspostavljati ravnoteža između nekadašnjih oduševljenja i nedavnih omalovažavanja. I ova će knjiga primjenima uvjerljivo označiti njezinu stvarnu vrijednost i potvrditi gledište po kojemu neko umjetničko djelo ne može biti neprihvaćeno ako je poznato. Ova će antologija potpomoći reafirmaciji usmene književnosti uopće, a posebno njezina lirskoga oblika. Stoga je Mlač u pravu i u onom citiranom dijelu u kojemu kaže da su nam prijeko potrebne i antologije određenih sadržaja (svadbenih, vinskih, dječjih i sl.). Nije moguće postaviti se ni prema svojim vlastitim potrebama ni prema svijetu uopće – društveno-kulturnom i ne društveno-kulturnom – bez poznavanja nacionalne književne baštine.

Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike izbor je od čak 638 jedinica, koje je sastavljač izdvojio nakon što je pregledao mnoge knjige i zbirke i nakon što je kritički pročitao više od petnaest tisuća usmenih lirskih pjesama koje su nastale u svim hrvatskim narječjima, odnosno govovima, i na svim područjima što ih nastanjuju Hrvati. Tako ova knjiga – za razliku od dosadašnjih sličnih izdanja – obuhvaća i teritorijalno i jezično-tematski ukupnost hrvatske usmene lirike. Ova je knjiga zapravo prva svoje vrste u nas i popunila je prazninu koja se među ljubiteljima usmene književnosti i književnosti uopće neprestano osjećala. Hrvatske su se usmene lirске pjesme tako našle u relativno punom opsegu na jednom mjestu i predstavile se snagom svoga umjetničkoga dosega kao trajna ljepota. Od šezdesetak tisuća zapisa hrvatskih usmenih pjesama, »od kojih najmanje dvije trećine sa-

činjavaju upravo lirске narodne pjesme«, 638 primjera reprezentativno će očitovati vrijednost i ljepotu nacionalne usmene lirске pjesme pa i cjelokupne usmene književnosti. Zbog toga i zbog ostalih kriterija kojima se sastavljač služio pri izboru, ovo je djelo posve prirodno preraslo antologiju i postalo zlatnom knjigom.

Dosadašnje su antologije lirskih pjesama obuhvaćale ili samo pojedina područja, ili su pak pjesme bile u sastavu književnosti drugih naroda. A kad su bile u sklopu antologija drugih književnosti, izbor je uvijek bio vrlo uzak. Tako se, zapravo, hrvatska usmena lirska pjesma, kao i svi oblici usmene književnosti, uvijek očitovala necjelovito, a to znači i nereprezentativno. Ne samo da se nije predstavljala autonomno, nego i kad se predstavljala u sastavu drugih književnosti, bilo je to, posve prirodno, vrlo nedostatno i tako da je gubila na svome umjetničkom dignitetu. I ovaj postupak, dakako, može imati i ima svoju vrijednost, ali ne i ako je isključiv. Sve takve antologije – i lirskih pjesama i ostalih oblika – sadržavale su gotovo uvijek iste primjere. Davno ustaljen izbor nije se dopunjavao vrijednim i neopravdano zapostavljenim jedinicama. A *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike* dokazala je da je takvih jedinica vrlo velik broj na svim hrvatskim dijalektima i iz svih hrvatskih krajeva. I bez obzira na dijalektalnu raznolikost, ova se knjiga čita kao zaokružena cjelina; upravo – kako veli sastavljač – »kao da je jedan nepoznati autor sve te pjesme spjevao hrvatskim jezikom upotrebjavajući sva narječja i sve govore hrvatskog jezika«. Tome je, doduše,

pridonijelo i to što je sastavljač a priori ovu činjenicu imao na umu pa je pjesme poredao tako da se one motivsko-tematski nadovezuju jedna na drugu.

I već sama činjenica da se sve pjesme čitaju kao zaokružena cjelina puno znači. Ona, naime, između ostaloga, dokazuje kako je nemoguće razumjeti postanak, oblikovanje i trajanje lirske pjesme a da je se ne razmatra ne samo kao opću pojavu, to jest ne samo u svjetskom i jugoslavenskom kontekstu, nego – i to primarno – kao dio inkorporiran u nacionalno trajanje, odnosno u kontekstu nacionalne kulture i nacionalnoga povijesnoga kontinuiteta. Sudbina nacionalne kulture u stanovitu smislu sudbina je i lirske pjesme, također i ostalih oblika usmene književnosti. Dakako, ovo se odnosi na svaki umjetnički oblik i na sve druge životne manifestacije. I dok je to na drugim područjima višemanje priznato i u načelu i u praksi, na području usmene književnosti, problem se rješavao posve drugačije. Govoreći na jednome mjestu o nacionalnom i internacionalnom karakteru epske narodne pjesme, jedan suvremeni proučavatelj rekao je i ovo: »Neoboriva stvarnost historijske i neraskidive povezanosti jugoslavenskih naroda, njihovo historijsko ispreplitanje i povezivanje u svim stoljećima nije moglo nikada zanijekati ni postojanje, ni trajanje nacionalnih kultura i narodnih individualiteta. Štoviše, bili su to uvijek tmurni časovi, kada su se vršili pokušaji negiranja vlastitih historijskih sudbina, a značajna i progresivna razdoblja, kad su se društveni i životni problemi rješavali na njihovim temeljima.

Na žalost, za područje usmene narodne književnosti može se sve do naših dana konstatirati neopravdana pojava: još se uvijek usmeno narodno stvaralaštvo proučava izvan konteksta konkretnih nacionalnih kultura.

A mi smatramo da je neophodno potrebno na našem jugoslavenskom zemljištu stvoriti poglavlja o našim nacionalnim epskim narodnim pjesmama: o hrvatskim, srpskim, crnogorskim, muslimanskim, makedonskim, slovenskim. Obilje činjenica i širih teoretskih pogleda govore tome u prilog, a ponajviše suvremena potreba da zagledamo u građu i strukturu naših epskih narodnih pjesama upravo s onog historijskog ambijenta, gdje su one nastajale i živjele.²

Što je rečeno za epske pjesme, prihvatljivo je i za lirske, a to očitito potvrđuje i Mlačeva *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*.

U ovu antologiju slile su se pjesme sa svih područja gdje hrvatski narod živi odnosno gdje umjetnički stvara: Lika; Hrvatsko zagorje; Međimurje; Boka kotorska; Bosna; Hercegovina; svi dijelovi Dalmacije: otoci, Zagora, Ravni kotari i drugi; Hrvatsko primorje; Bijela krajina; Istra; Bačka; Podravina; okolica Zagreba; Turopolje; Kordun; Prigorje; Srijem; Rumunjska; Mađarska; Gradišće u Austriji itd., i sa svih dijalekata kojima Hrvati govore.

Slabo ili nikakvo donošenje dijalektalne usmene poezije u dosadašnjim zbornicima i zbirkama možemo smatrati velikim propustom, koji je ovdje konačno ispravljen. I pravo je

² Tvrtko Čubelić: *Epske narodne pjesme*, Šesto izdanje (Prošireno i nadopunjeno te kritički sređeno). Zagreb, 1970, str. XXX.

zadovoljstvo vidjeti kako kajkavski, čakavski i štokavski dijalekt djeluju preko lirske poezije srodnije nego što bi mogli pomisliti čak i oni koji tvrde da je budućnost hrvatskoga književnoga jezika – i ne samo jezika – u jedinstvu njegovih dijalekata. Posebno je važno da je ova knjiga – kao i knjiga narodnih lirskih pjesama u kolekciji Pet stoljeća hrvatske književnosti³ – pokazala da se ni čakavska ni kajkavska usmena književnost ne mogu smatrati regionalnima ili nižima u odnosu na onu koja je nastala na štokavskom. I bez obzira na to što prije susreta s ovom knjigom mislili o dijalektu i o usmenoj književnosti na dijalektu, kad pročitamo *Zlatnu knjigu hrvatske narodne lirike*, složiti ćemo se s konstatacijom što ju je iznio Olinko Delorko u svojoj knjizi »Narodne lirske pjesme«: da »zahvat anonimnog pjevača uvijek je bio siguran, jer se taj pjevač nije bojavao ni jedne riječi samo ako je bila upotrebljiva, tj. živa, ili ako ju je on osjećao takvom, slušajući dobro da ona samo toliko vrijedi koliko je kadra da izrazi ono za što ju je on htio upotrijebiti« i da nikad u narodnoj poeziji nije bilo zamuckivanja i nezgrapnosti.⁴

II.

Mlačeva *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike* sadrži romane i balade, zatim obredne pjesme, ljubavne pjesme i povijesne pjesme. I – kako sam sastavljač kaže – ova se podjela u toku dvadesetogodišnjega rada na knjizi nametnula sama od sebe. Budući da autori usmenim lirskim pjesmama ne daju naslove, i u ovoj su knjizi sve pjesme bez naslo-

va. Taj urednikov postupak može biti ispravan jer bi naslov trebao biti sastavni dio pjesme. U ovome slučaju to bi postao naknadno, pa kako jednome umjetničkome djelu nemamo pravo ništa samovoljno oduzimati, tako mu ne bismo imali pravo ništa ni dodavati. Mlač se i po tome razlikuje od dosadašnjih antologičara, koji ne samo da su pjesmama davali svoje naslove nego su naslovi ponajčešće bili didaktičko-moralističkoga karaktera. Što znači da se eventualno dvostruko grijeshilo: činilo se ono što možda nije preporučljivo činiti, a i ono što je učinjeno ponekad se ostvarilo krivim postupkom.⁵

Nakon pjesama knjizi su dodani neki za ovu svrhu potrebni popratni prilozi. S obzirom na to da su ovdje pjesme bez naslova, autor je priložio abecedno kazalo prvog stiha svake pjesme, ali budući da su dosadašnji antologičari davali pjesmama svoje naslove ili ih preuzimali od drugih, sastavljač je smatrao potrebnim da u spomenutom kazalu uz prvi stih pojedine pjesme stavi i naslov iz zbirke odakle je pjesma prenešena. Time je omogućeno lakše pronalaženje dotične pjesme.

Dakako, knjizi je dodana i bibliografija, u kojoj su one knjige i zbir-

³ Knjiga 23: *Narodne lirske pjesme*. Priredio Olinko Delorko. MH-Zora. Zagreb 1963.

⁴ *O. c.*, str. 12.

⁵ Iz praktičnih razloga naslove, inače, treba ostavljati i davati pjesmama. U tom smislu naslov je dobar ako je prvi stih ili dio prvog stiha pjesme. A zašto u usmenoj književnosti nema izvornoga naslova, pitanje je koje zadire u psihologiju ostvarenja uopće. I u pisanoj književnosti naslov je ponajčešće samo uvjetan.

ke iz kojih je autor preuzeo pjesme za svoju knjigu. Izdvajam neke s namjerom da se vidi kako sastavljač u prelistavanju vrela nije ništa prepustao slučaju i da je prevladao ustaljeni uski način antologijskoga reprezentiranja: dr. Josip Andrić: *Slavonske narodne pjesme Požeške doline*, 1969; Vid Balenović: *Etnologija za više razrede srednjih škola*, 1940; Kamilo Blagajić: *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*, 1886; Vid Blažinčić: *Narodne pjesme*, 1920; Nikola Buconjić: *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini*, 1903; »Danica Zagrebečka«, 1830, 1839; Danica za godinu 1948. (Ivan Kokot: *Starinske popjevke bistričkih hodočasnika*); »Dragoljub«, zabavan i poučan tjednik, 1868; Njegoslav Dvorović: *Hrvatsko narodno blago, Zbirka narodnih pjesama i pripovjedaka iz Bosne i Hercegovine*, Svezak I, Senj 1888; *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na kvarnerskih otocima*, 1879; Dujam Srećko Karaman: *Marijanska vila ili zbirka narodnih pjesama sakupljenih u Spljetu*, 1899; Ivan Kukuljević Sakcinski: *Pjesme s Dodatkom narodnih pjesama puka harvatskoga*, 1847; Fran Kurelac: *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskog po župah šopronjskoj, mošnjskoj i železnoj na Ugrih*, 1871; Juraj Lahner: *Hrvatske narodne pobožne pjesme*, 1929; Meršić-Žganec: *Jačkar, Hrvatske narodne pjesme iz Gradišća*, 1964; »Obći zagrebački koledar za godinu 1846«; August Šenoa: *Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga narodnoga i umjetnoga sa uvodom o poetici*, 1876; Petar Vlašić: *Hrvati u Rumunjskoj*, 1928. Itd.

Na kraju knjige je *Tumač manje poznatih riječi*, koji će čitatelju omogućiti razumijevanje i onih pjesama u kojima su dijalektalne osobine više prisutne nego što se može uobičajeno razumjeti.

Svrha *Zlatne knjige hrvatske narodne lirike* ne bi bila u potpunosti ostvarena kad se ne bi ukazalo na neke vrijednosti i karakteristike hrvatske usmene lirike, odnosno kad se ne bi istakli neki problemi u njezinu proučavanju. To je učinjeno u predgovoru.

Sve u svemu, Mlačeva je antologija potpuna i što se tiče izbora pjesama i što se tiče popratnih priloga koji su potrebni jednome takvome izboru. Ipak ova antologija nije izbjegla nekim slabostima, ali o njima ćemo nešto na kraju reći.

III.

U usmenoj lirskoj pjesmi nije redivan slučaj da se neposredno izražavaju osjećaji, navlastito ne samo osobni osjećaji. Lirske slike su istodobno i osobne i opće. Dakako, velik je broj pjesama u kojima je prvo lice nosilac lirskoga ugođaja, ali i u takvu slučaju subjektivni doživljaj pjesnikova – ako to ipak možda jest – nije isključivo osobni, on je zajednički mnogim ljudima, da ne kažemo većini ili svima. Očito je Viktor Hugo imao pravo kad je u predgovoru svojim *Les contemplations* napisao: »Ovdje je iz dana u dan upisivana sudbina jednog života. Je li to život jednog čovjeka? Da, ali isto tako i život drugih ljudi. Nitko od nas nema čast da posjeduje život koji je u njemu. Moj je život vaš, vaš je život moj, vi proživljavate

ono što ja proživljavam. Katkada se ljudi tuže na pisce što pišu o sebi. Pišite o nama, dovikuju im. Ja o! Kad vam govorim o sebi, govorim vam o vama. Kako to ne osjećate. O bezumni, tko vjeruje da ja nisam ti.« To vrijedi i za lirsku usmenu pjesmu, život pojedinca izražen u lirskoj usmenoj pjesmi, život je i svih nas.

Usmenu lirsku pjesmu karakterizira velika motivsko-tematska raznolikost. U njoj se očituje cjelokupan ljudski život, i duševni i fizički; osobni, obiteljski i društveni. S obzirom na motivsko-tematski svijet, odnosno na sadržaj, izvršena je i podjela lirskih pjesama u ovoj knjizi.

Veći dio prostora u *Zlatnoj knjizi hrvatske narodne lirike* zauzimaju balade i romance, koje su i na prvome mjestu. Neki ove pjesme smatraju najljepšima što u usmenoj lirskoj pjesmi pa i u usmenoj književnosti uopće postoji. Na takve zaključke navodi ih činjenica što romance oduševljavaju svojom vedrinom, specifičnim senzibilitetom u tretiranju života, smjelim metaforama; a balade svojom izrazitom skladnošću i dramatičnošću tragičnih ljudskih manifestacija. Ali ne treba smetnuti s uma da su i druge vrste jednako umjetnički zrele, dakako, svaka umjetnička vrsta na svoj način. A to potvrđuje i *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, u kojoj su sve pjesme pravi biseri bez obzira na to kome sastavljač eventualno želi dati prednost i prema čemu ima više afiniteta. Primjeri se sami nameću svojom vrijednošću i korigiraju eventualnu neadekvatnu ocjenu. Ovo ističu čak i obredne pjesme, za koje

bi se ponajprije moglo pomisliti da su inferiornije. A da tako nije, pokazat će čak i jedna romarska pjesma:

Huda je majka mamica,
Huda je majka mamica,
Triput je hujša mačuha.
Dete prosilo kruheka,
Mačuha dala kamenca.
Dete prosilo vodice,
Mačuha dala gnojnice.
Dete se milo plakalo,
Tužnu večerju zaspalo.
Poštujte deca starije,
Da vam oni ne pomerju.
Kad vam stareši pomerju,
Onda se deca rastepu,
Tak kakti drobni piščenci,
Koje vam kvočka ostavi.
D'jete je išlo k zvonaru,
Da mu pokaže majčin grob:
»Stani se, stani, mamića,
Pa ti daj meni kruheka.«

Budući da su se obredne pjesme pjevale uz pojedine narodne obrede i običaje, a kako obredi i običaji prate čovjeka u svako doba, Mlač ih je podijelio kalendarski u pet skupina. Prvu skupinu čine pjesme koje se pjevaju od sjetve do Poklada, drugu od Korizme pa do 1. svibnja, treću od Spasova do žetve, četvrte su romarske pjesme i pete napitnice, koje se pjevaju u toku cijele godine.

I ljubavne je pjesme Mlač podijelio u pet skupina: I. zagledanje, II. ašikovanje, III. zaruke, IV. svadba i V. život u braku.

Posebnu pozornost skreću na sebe povijesne pjesme. »U njima je našao odraza ne samo život hrvatskog naroda u borbama i ratovima, nego i privredne i socijalne prilike njegove, pa hrvatska lirski pjesma upravo

na potresan način registrira tragedije iseljenika i onih koji traže kruha izvan domovine.«

Prvi dio povijesnih pjesama sadrži tekstove koji su tematski vezani za borbe Hrvata protiv Mlečana. Tematika drugoga dijela ovih pjesama je borba Hrvata s Turcima od kraja

15. do druge polovice 18. stoljeća. Treći se dio odnosi na događaje druge polovice 18. stoljeća i početka devetnaestoga. Četvrti je dio lirska kronika 19. stoljeća, dok se peti odnosi na vrijeme do naših dana. Evo jedne kraće povijesne pjesme iz okolice Varaždina:

Došle so novine s Francuske zemljice,
Da so mi Francuzi dragoga vlovili,
Da so ga vlovili, sobom odvodili.
Išla bi ja tamo, da bi znala kamo,
Nesla bi Francuzom belo golobico,
Belo golobico Francuzom za mito,
Da bi mi Francuzi dragoga pustili,
Da bi ga pustili domom odvoditi,
Domom odvoditi, domaj vuživati.

S razlogom navodim još jednu povijesnu pjesmu, vrlo inventivnu i umjetnički potresnu, iz okolice Koprivnice:

Da znaš, mila draga, de sam sada ja?
U tom bojnomo polju, de junaci stoje
kano ružice.
Ružica rumena lepo miriše,
A tvoj mili dragi s konjića kad padne
teško uzdiše.
Da znaš, mila draga, što je ručak moj?
S konjića pečenka, a s izvora voda,
to je ručak moj.
Da znaš, mila draga, kakav zabav ma?
Puškica na rame, sablica pod rame,
to je zabav ma.
Da znaš, mila draga, kakva bolest ma?
S konjića kad padnem, kamena zagriznem
od velike boli.
Da znaš, mila draga, kakav sprovod moj?
S turskemi konjići i s turskemi bobnji,
to je sprovod moj.
Da znaš, mila draga, kakav pokop moj?
Vu grabo me hite, nit me ne prekriže,
to je pokop moj.

Da sastavljač zna parirati vrlo širokom rasponu motiva i tema u hrvatskoj usmenoj lirskoj pjesmi po-

kazao je najočitije upravo orijentacijom na spomenute povijesne pjesme, koje nas, kako primjerice vi-

djesmo, pomalo iznenađuju i koje zaista djeluju kao ugodno osvježene. No, to se očituje i u izboru religioznih pjesama i pjesama o moru. Pjesme s ovim motivsko-tematskim svijetom do sada su se mimoilazile, s iznimkom što je Mlač ipak imao predhodnika u *Lirskim narodnim pjesmama*, koje su izašle u kolekciji Pet stoljeća hrvatske književnosti i gdje je prvi put dana dostojna pažnja pjesmama o moru. Ali Mlaču pripada primat s pjesmama religiozne tematike. A budući da je i njihov broj vrlo velik i da su zrela umjetnička ostvarenja, ova bi antologija bez njih bila krnja. Osim toga, kao i druge do sada manje poznate pjesme, i one nam se predstavljaju kao otkriće. Ne potvrđuje li to i ova božićna pjesma iz Gradišća?

Srićna noć je prispila,
Misečina j' svitlila,
Igrale su zvezdice,
Pri porodu Dvice.

IV.

Usmena lirski pjesma, nesumnjivo, jednako je stara koliko i čovjek. A za starost hrvatske usmene lirike vrijedi isto: stara je koliko i svijest o hrvatskoj individualnosti. Iako je starost hrvatske lirske pjesme vrlo duboka te iako su još stari grčki, rimski i bizantski kroničari o njoj govorili u svojim zapisima, pa iako možemo, bez opasnosti da ćemo pogriješiti, zaključiti da je interesiranje za nju staro koliko i lirski poezija, ipak prve, sustavne, konkretne i dokazive poglede možemo pratiti sa znanstvenom pouzdanosti tek od

humanizma i renesanse. U vrijeme ovoga književno-filozofsko-prosvjetiteljskoga pokreta, pri traženju i otkrivanju novih vrijednosti, neke je književnike put vodio do naše usmene poezije, što je barem u načelu i u globalu, posebno u odnosu na pisanu književnost, tek današnja znatnost uvjerljivo istakla. I kako je to već običaj u svim dosadašnjim izdanjima lirskih pjesama, i Mlač je u predgovornom dijelu dao kratak historijat bilježenja lirske usmene pjesme i oduševljavanja njom. Možda bi nas na drugom mjestu ovakav postupak mogao i smetati, jer se iz knjige u knjigu neprestano ponavlja i jer se na taj način želi čitatelja uvjeriti kako su oduvijek i poznata imena cijenila usmenu književnost, kao da nije dovoljno već ono čime se sama reprezentira, ipak s obzirom na jednu od namjena knjige, tj. na reafirmaciju hrvatske usmene lirike, dobro je što se u predgovoru podsjetilo na historijat bilježenja, općega zanimanja i bavljenja njome.

U *Zlatnoj knjizi hrvatske narodne lirike* spomenuti historijat počinje s Jurjem Šižgorićem, zatim se nastavlja preko Đore Držića, Petra Hektorovića i Jurja Barakovića, koji su usmene pjesme unijeli u svoja djela.

Mlač nije zaboravio ni problematični *Erlangenski rukopis*, koji je nastao na početku osamnestoga stoljeća. Rukopis je za tisak priredio Gerhard Gesemann a izdala ga je godine 1925. Srpska akademija nauka. Gesemannova teza da u *Erlangenskom rukopisu* nema ni »katoličkih« ni »muslimanskih« pjesama davno je osporena. Iako rukopis nije posve proučen, već se sa sigurnošću tvrdi da je u njemu povelik broj i »katoličkih« i »muslimanskih« pje-

sama, pa je Mlač s pravom iz ER preuzeo nekoliko lirskih pjesama, za koje se pouzdano može tvrditi da su hrvatske.

Nakon što ide preko književnih imena, historijat zastaje na zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu i na njegovoj latinskoj okružnici od 26. lipnja 1813. Na žalost, do danas nije utvrđeno koliko je okružnica imala uspjeha. Poslije će je Gaj tiskati u »Danići ilirskoj«, a kroz vrijeme nakon toga možemo slijediti imena: Vraz, Kukuljević, Vuk, Kurelac, Mažuranić, Bogišić... I tako dalje, sve do danas. Istaknut je i poseban uspjeh koji je u skupljanju naše usmene književnosti ostvarila Matica hrvatska.

Vrijednih stručnjaka koji se bave usmenom književnošću imamo i sada, možda čak i više nego u proteklim vremenima, ali da bi se pojavila zlatna knjiga barem jednoga njezina dijela, posla se morao prihvatiti čovjek koji je više entuzijast i ljubitelj usmenoga stvaralaštva negoli školovan stručnjak. Možda je i baš zato ova antologija uspjela, jer je sastavljaču bilo primarno istaknuti bogatstvo i ljepotu hrvatske usmene lirske pjesme. Poticaji su nesumnjivo bili i dublji i širi, pa nije ni čudo što će i *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike* osim iskazivanja motivsko-tematskoga odnosno jezično-izražajnoga bogatstva i umjetničkoga dosega inicirati i dublje i šire rezultate.

V.

Ako bismo pak, s druge strane, tražili nedostatke ove knjige, onda treba kazati da nedostaci postoje i

da se pojavljuju upravo na onim mjestima gdje je potrebna i stručnost. To se osobito očituje u predgovoru i u autorovoj napomeni na kraju knjige, gdje su došla do izražaja neka zastarjela stanovišta i gdje su razmatrani neki problemi ne baš bitni za život lirske pjesme i za njezino proučavanje.

Nepotrebno je isticana povezanost pojedinih lirskih oblika sa životnom stvarnošću, umjesto da su tretirani kao književno-umjetnička ostvarenja. Zbog toga nas u klasifikaciji i smeta omeđivanje pjesama prigodnim okvirima. Šablonsko i neuvjerljivo isticanje ljepote pojedinih primjera moglo je izostati, kad i ako se već možda nisu mogli uvjerljivo interpretirati. Jer nema potrebe kazati da je neka pjesma lijepa kad to jest ili nije očito njom samom. To što sastavljač kaže da je lijepa, čitatelju neće puno pomoći. Dobro je i potrebno, doduše, skrenuti pažnju na pjesničku vrijednost, ali onda treba nešto kazati i u interpretativnom smislu. Jalov je posao i tvrdnja da u cjelokupnoj svjetskoj lirici nema ljepše pjesme od neke naše. Sigurno je da i u svjetskoj lirici postoji velik broj jednako lijepih i književno uspješnih pjesama. No, što rekoh za ovu antologiju, više-manje vrijedi i za ostale knjige sličnoga karaktera. Mlaču treba zamjeriti tek toliko što nije uložio dovoljno truda i napora da uobičajeni i neadekvatni postupak prevlada.

Poneke suvremene teorije koje objašnjavaju postanak, oblikovanje i trajanje lirske usmene pjesme dobro bi došle u predgovoru. Pogotovu što su stare, danas neprihvatljive, koncepcije pridonijele tome da je usmena književnost neko vrijeme bila pa-

la u zaborav. A isticanje umjetničke vrijednosti nacionalne lirске pjesme bio je jedan od primarnih ciljeva *Zlatne knjige hrvatske narodne lirike*. Mlaču se može prigovoriti i to što je neke hrvatske krajeve, inače vrlo bogate lirskom pjesmom, donekle zapostavio. To se u prvom redu odnosi na Istru, iz koje su se u ovoj antologiji našle tek tri ili četiri pjesme.

Glede historijata bilježenja i interesiranja za lirsku pjesmu, može se požaliti što osim golih podataka nema riječi o tome kako su se prepletale poetike pisane i usmene književnosti, što se moglo učiniti barem na osnovi one oskudne literature koja o tome postoji. Pri tome mislim na sva razdoblja, ali osobito na razdoblje humanizma i renesanse, za što postoji i razlog više. Jer dugo se vremena – zapravo, sve do naših dana – smatralo da su hrvatski pisci humanizma i renesanse nesamosvojni, tj. da su se ugledali na strane pisce i da su njihova djela kompilatorska i epigonska. Suvremena znanost takav stav korigira i tvrdi da su hrvatski pisci odgajani ponajviše na tadašnjim i dotadašnjim vlastitim nacionalnim vrednotama. A tu se u prvom redu misli na hrvatsku usmenu književnost, što znači i na lirsku pjesmu.

Lirske pjesme unutar usmene književnosti poseban su oblik i u načinu izražavanja i u svom umjetničkom ugođaju. Samo približno točno ocrtao je Mlač razliku između lirske i epske pjesme, što mu je, razumije se, bio jedan od teže ostvarivih kriterija u odabiranju građe. Mlač na stranici 25. piše: »Kad bismo htjeli okarakterizirati razliku između epskih i lirskih narodnih pje-

sama, onda bismo morali reći da se epske narodne pjesme slušaju radi opisa događaja koji prikazuju, a lirske narodne pjesme se pjevaju zbog ugođaja, osjećaja. One prve su reportaža, pjesnička ali ipak reportaža o prošlim, davnim ili nedavnim događajima, a one druge izražaj osjećaja, dan ne samo melodijom pjevanja nego i sadržajem koji prikazuje. I lirskih narodnih pjesama ima duljih, pa mogli bismo čak i reći vrlo dugih. I one su narativnog karaktera, i one pričaju, ali njihovo pričanje nije prva i jedina svrha. Ona otužna poenta balade, ona duhovita poenta romance u narodnoj lirici unatoč prikazu nekog događaja ne stavlja u prvi plan sam događaj: ona se njima služi isključivo zbog slikanja ugođaja«.

Rekoh da je Mlačovo ocrtavanje razlika između lirske i epske pjesme samo približno točno, što znači da nije posve točno. I epske se pjesme pjevaju zbog ugođaja i zbog osjećaja, čak i s jednakom opsežnošću kao i lirske. Razlika je jedino u karakteru ugođaja i osjećaja te – što je posebno važno – u načinu ostvarivanja ugođaja. Stoga, zar su zaista epske pjesme reportaže, pa makar ih nazvali i pjesničkim? Ali Mlaču nije ni preostalo ništa drugo reći kad je o razlici epskoga i lirsčkoga takvo mišljenje ustaljeno. I epska se pjesma služi događajem isključivo zbog slikanja ugođaja, samo na drugačiji način od lirske pjesme. Zato je ova konstatacija – što ju je Mlač preuzeo od naših teoretika književnosti – samo uvjetno točna, ali na sreću nije imala odlučujućega negativnoga utjecaja na razlučivanje lirsčkoga od epsčkoga oblika.

Josip Kekez